

Türkiye’de İnanç Grupları: Sorunlar ve Taleplere Yönelik Yeni bir Çerçeve

Eylül 2011

Bu rapor, **Alevi Vakıfları Federasyonu Başkanı Doğan Bermek** tarafından başlatılan “Yeni Anayasa Sürecinde İnanç Özgürlükleri” projesi kapsamında, **İstanbul Bilgi Üniversitesi AB Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Ayhan Kaya** danışmanlığında, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Adayı Özge Genç** tarafından

kaleme alınmıştır. Çalışma boyunca bize destek veren ve bizlerle görüşlerini paylaşan herkese teşekkürü bir borç biliriz.

İçindekiler Tablosu

Türkiye'de İnanç Grupları: Sorunlar ve Taleplere Yönelik Yeni bir Çerçeve	3
Sorunlar.....	11
Ayrımcılık ve nefret söylemi :.....	28

Türkiye’de İnanç Grupları: Sorunlar ve Taleplere Yönelik Yeni bir Çerçeve

Çalışmanın amacı :

Alevi Vakıfları Federasyonu tarafından başlatılan ve İstanbul Bilgi Üniversitesi AB Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Ayhan Kaya danışmanlığında yürütülen bu proje Türkiye’deki dini inanç sahibi bireylerin ve dini inanç gruplarının (cemaatlerin) sorunlarını, dini özgürlüklerini kullanmada yaşadıkları zorlukları ve sınırları teşhis etmeyi amaçlayan kapsamlı bir çalışmadır. Çalışmada sayı, büyüklük ve hukuki statüleri konusunda herhangi bir ayırım yapılmaksızın dini inanç gruplarının yasal, kurumsal, siyasal ve toplumsal alanlarda yaşadıkları ortak sorunlara değinilecek ve bu grupların demokratik vatandaşlık hakları ve dini özgürlüklere ilişkin sorunları ortaya konulacaktır. Çalışma, uzun vadede Türkiye’deki inanç gruplarının dini özgürlükler ve eşitlik konusundaki sorunlarının üstesinden gelmeye yönelik bir **tartışma platformu** oluşturmayı hedeflemektedir.

Anayasasında ve taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan ve laik bir devlet olan Türkiye’nin, eşit haklar ve vatandaşlığa dayanan **kapsamlı** ve **tutarlı bir inanç siyaseti** bulunmamaktadır. Türkiye’de yaygın şekilde ele alındığı ve uygulandığı haliyle laiklik ilkesi, dini özgürlükleri tartışmada ve din-devlet-toplum ilişkilerini yönetmede temel alınacak demokratik bir prensip olmaktan oldukça uzak görünmektedir. Din ve devlet alanını birbirinden ayıran ve inancı bireylerin özel alanına sınırlayan resmi laiklik ilkesiyle çelişkili bir şekilde, Türkiye’de tek tip bir dinsellik anlayışı teşvik edilmiştir. Devlet uygulamaları ve kurumları ile birlikte, dindarlığın kamusal alandaki görünürlüğü kısıtlarken, aynı zamanda bir dizi kurum ve kanun aracılığıyla tek bir tür İslami inancı, Sünni inanç mezhebi içinde yer alan Hanefiliği teşvik edip desteklemektedir. Başbakanlık’a bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam Hatip Meslek Liseleri ve üniversitelerdeki İlahiyat Fakülteleri sadece Sünni-Hanefi din öğretisini temsil ederken, Sünni-Hanefi inanç içinde yer almayan yorumları topluma inanç hizmeti sunmak üzere devlet tarafından kurulan ve Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tanınmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu belgelerinden addedilen Lozan Antlaşması ile çoğunlukla korumaya yönelik bazı haklar elde eden ve/veya Lozan’ın korumasını eşit vatandaşlık beklentisiyle reddeden Müslüman olmayan azınlık inanç gruplarının inanç özgürlükleri ve bunlara bağlı hakları ise, katı,

karmaşık ve otoriter devlet politikaları ve bu politikaların idari uygulamaları yoluyla sınırlandırılmıştır.

Türkiye’de inanç gruplarının din ve vicdan özgürlüğü kapsamında yaşadığı sorunlara barışçıl, demokratik ve kalıcı çözümler üretebilmek için devlet kurumları ve aktörlerinin inanç gruplarıyla yürüttüğü ikili, kişisel ve sözlü müzakereler yeterli değildir. Bu müzakereler çoğu zaman konuya özel, geçici ve idari – yasal açıklığı olmayan çözümlerle sonuçlanmakta ya da sorun çözümsüz bir şekilde sürüncemede kalmaktadır. Bu müzakereler tüm tarafların eşit konumda olduğu, yasaların ve uygulamaların açıkça tanımladığı çerçevelerde ve hakların ve sorumlulukların tarif edilmiş olduğu ortamlarda sürdürülemediği için, müzakereler sonucunda çoğu zaman hukuki ve idari gerçeklerle uyuşmayan ya da yasal çerçevesi oluşturulmamış ara çözümler kabullenilmekte, ancak sürecin devamında bir vaka için öne sürülen ara çözümlerin bir başka vakada tümü ile reddedildiği hallerle de karşılaşmaktadır. Bu çok sayıda ve değişik konuya özel duruma ve konuya özel (geçici) yorumun birbirleri ile çok çeliştiği, toplumda ciddi kırgınlıklar, anlaşmazlıklar yarattığı ve çoğu zaman kapsamlı bir zararı kabul etme, onarma tazmin etme süreçlerini beraberinde getirmediği görülmektedir. İnanç gruplarının sorunlarını çözmek, farklı sorun ve talepleri **inanç grupları ve haklar arasında hiyerarşi gözetmeksizin bir bütün halinde ele almaktan** geçer. İnanç gruplarının din ve vicdan özgürlüğü başlığı altında ele alabileceğimiz sorunları, eşit ve demokratik vatandaşlık hakları çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu çerçevede önümüzdeki yeni Anayasa hazırlık sürecinde vatandaşlık, laiklik ve din ve vicdan hürriyeti gibi inanç gruplarının hak ve özgürlükleri ile ilgili konuları tartışmaya açmak ve yapılacak yeni Anayasa’da **inanç özgürlükleri** konusundaki hükümlerin, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve yükümlülükler ile uyumlu, uygulanabilir, eşitlikçi ve demokratik bir yaklaşım ile oluşturulması zorunlu bir toplumsal ihtiyaçtır. Türkiye’de demokratik birçok ülkede olduğu gibi inançlar konusunda, **anlaşılabilir, uygulanabilir, eşitlikçi ve insan haklarını gözetten bir inanç politikası** oluşturulması ve **devlet, kurumlar ve inanç grupları arasındaki ilişkilerin herkes tarafından anlaşılabilir, belirgin ve uygulanabilir ilişkilere dönüştürülmesi** çok gecikmiş bir zorunluluktur.

Elinizdeki rapor, Türkiye’deki çeşitli inanç grubu temsilcileriyle yapılan kapsamlı mülakatlar sonucunda kaleme alınmıştır. Rapor, 12 Haziran 2011’de seçimlerinin ardından işbaşına gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyelerine ve Hükümete, 1982 Anayasası’nı yeni ve demokratik bir Anayasa ile değiştirme sürecinde, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin konuların ele alınmasında, inanç gruplarının maruz kaldığı ayrımcılığın önlenmesine ve

sorunların çözümüne yönelik yol göstermeyi amaçlamaktadır. Rapor, ayrıca, son zamanlarda demokratikleşme ve AB entegrasyonu sürecinde olumlu sayılabilecek gelişmelere ilişkin yapıcı bir eleştiri ve geri bildirim sunan bir belge olarak da ele alınmalıdır.

Raporda vurgu yapılan ayrımcı uygulamaların pek çoğu hâlihazırdaki kanunlar ve Anayasa'dan kaynaklanmamaktadır, yasalar çoğunlukla ayrımcı koşullar öngörmemektedir. Sorunlar, büyük ölçüde siyasi otoritenin başvurduğu 'tahammül eden', ve tam bir eşitlik anlayışı içermeyen **hoşgörü dili**, idari makamların keyfi uygulamaları, yüksek Türk mahkemelerinin yorumlu gerekçelere dayanan kararları ve korku temelli yaygın toplumsal zihniyete dayanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'deki siyaset yapıcıları ve karar alıcıların yakın ve orta vadede inanç meselesini inançlar arasında ayırım yapmaksızın kapsamlı bir şekilde ele alan; tüm inanç gruplarının talep ve sorunlarını eşit ve müzakereci bir anlayış ve çabayla tartışmanın içine dâhil eden ve hukuksal, siyasal ve toplumsal yol haritalarını bir arada bulunduran **inanca yönelik bir kamu siyaseti** biçimlendirmesi gerekmektedir.

Çalışmanın yöntemi :

Bu çalışmada ele alınan inanç grupları Apostolik, Katolik ve Protestan Ermeniler, Yahudiler, Rum Ortodokslar, Katolik ve Ortodoks Süryaniler, Bahailer, Protestanlar, Yezidiler ve Sünni, Batini ve Şii Müslüman gruplar – sırasıyla Hanefi, Şafii, Alevi, Nusayri, Mevlevi ve Caferilerdir. Çalışmanın içeriği bu gruplardan temsilcilerle yapılan mülakatların eleştirel söylem analizi aracılığıyla yorumlanmasından oluşmaktadır. Bu çalışma siyaset bilimi disiplini içinden yapılan bir çalışmadır. Çalışmayı yapanlar sözgelimi bazı din, mezhep ve yorumların kendilerine özgü kullandıkları kavramları kullanmamış olabilirler. Bunlar yerine daha nötr olduğunu düşündükleri siyaset bilimi kavramlarının kullanmaya dikkat etmişlerdir. Bu nedenle, okuyucuların bu çalışmayı, devlet-toplum ilişkilerini irdeleyen bir siyaset bilimi çalışması olarak görmeleri gerektiğinin altını çizmek istiyoruz. Çalışma, bu anlamda henüz tamamlanmamıştır. Mülakatlarda din, vicdan ve inanç özgürlüğü çerçevesinde karşılaşılan sorunlar, inanç uygulamaları/pratikleri, devlet ve toplumla ilişkiler, güvenlik, mali kaynaklar, ayrımcılık, dini eğitim, din görevlisi yetiştirme, inanç gruplarının toplanma-dernek kurma ve ifade hakkı, mülkiyet hakkı, dini bayramlar, kamusal hayata katılım ve görünürlük gibi konulara da vurgu yapılmıştır. Raporun anlaşılabilirliği ve kolay takip edilebilirliği açısından çok sayıda örnek olaya yer verilmemiştir, ancak kayıtlarımızda bu konularda çok sayıda örnek olay bulunmaktadır.

Bu ve benzeri bilimsel nitelikli çalışmaların, Türkiye’de bugüne değin göz ardı edildiği ve laiklik ve dindarlık tartışmalarının dahi dışında kaldığı görülmektedir. Çalışmanın, bu anlamda dini inanç konularının inanç özgürlüğü bağlamında kamusal alanda tartışılmasına ve inançlar arasında daha eşitlikçi bir kamusal dilin kurulmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın sınırları :

İnanç özgürlükleri araştırması tamamlanmış bir çalışma değildir. Bu kadar çok sayıda inanç grubunu barındıran ve nerede ise ilden ile, yönetimden yönetime ve topluluktan topluluğa değişen farklı uygulamaların görüldüğü Türkiye gibi bir ülkede, bu çalışmayı tamamlamak çok kalabalık bir kadro ve yıllar süren bir çalışma gerektirir. Bu nedenle doğal olarak bu çalışma çerçevesinde her inanç grubunun her biriminin ya da bölge sorumlularının tamamı ile görüşmek mümkün olmamıştır. Elinizdeki çalışma, araştırmanın **ön ve çok kesin bulgularını** içermektedir ve ülkedeki farklı inanç gruplarının farklı olay ve bölgelerde karşılaştığı farklı uygulamaların kayıtlara alınması ile sürekli olarak genişletilecek **ucu açık bir çalışma** olarak kabul edilmelidir. Bundan sonraki süreçte, bugüne dek çalışmanın kapsamında bulunan ve bulunmayan inanç gruplarıyla da görüşmeler sürdürülmeye devam edilecektir. Çalışmanın bulguları arasında, görüşülen inanç grubu temsilcilerinin görüşlerinin tüm inanç mensupları ve din görevlileri ile aynı olamayacağı ve farklılıklar gösterebileceği de dikkate alınmalıdır. Aşağıda din ve inanç özgürlüğü kapsamında değinilen pek çok sorun **ortak** bir şekilde ele alınmasına karşın, bazı sorunlar bazı inanç grupları için daha hayati, bazıları için daha az önem arz etmektedir. Örneğin, bazı inanç grupları ibadet yerlerine ilişkin güvenlik sorunu yaşarken, kimileri için böyle bir sorun bulunmamaktadır. Bu durum coğrafi ve yerel konuma, zamana ve grubun niteliğine ve toplumsal algıya göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, İstanbul’daki Süryani kiliseleri doğrudan fiziksel bir güvenlik sorunu yaşamazken, Yahudi toplumuna ait sinagoglar için bu durum tam tersidir.

Çalışmada irdelenen konulardan biri, Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın statüsü, rolü ve etki alanı ile Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti devletinin çoğunluktaki Sünni-Hanefi inanç grubuna ilişkin teşvik edici ve destekleyici siyaseti olmuştur. Devletin, Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer yollarla Sünni-Hanefi inanca yönelik destek ve teşvikleri, tüm diğer inanç gruplarını demokrasi ve vatandaşlık ilişkileri çerçevesinde eşit ve adil olmayan bir şekilde konumlandırmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın finansal statüsü, ayrıcalıkları ve geniş yetki ve etki alanı, diğer inanç gruplarının inancın devamında ve din görevlileri yetiştirmede yaşadığı zorluklar ile yanyana konulduğunda ortaya

asimetrik ve kaygı verici bir tablo çıkmaktadır. Bu durum herkes tarafından kabul edilip rahatsızlık yaratsa da, konuya ilişkin tartışmalarda mülakat yapılan kişilerin Diyanet'in konumu ile ilgili farklı perspektiflere sahip olduğu görülmektedir. Devletin inanç gruplarına desteğini tarafsızlık ve sekülerlik çerçevesinde tamamen kaldırması ya da devletin inanç gruplarına tarafsız ve eşit muamelesi tartışmanın iki farklı eksenini oluşturmaktadır.

Din görevlisi yetiştirme konusunda da inanç grupları arasında talep farklılıkları vardır. Sözcüleri, din görevlisi yetiştirmek üzere özellikle Ruhban kullarının kapalı olması, çeşitli Hristiyan mezhepleri için sorun teşkil ederken, usta-çırak ilişkisi çerçevesinde din görevlisi yetiştiren Yahudiler için sorun teşkil etmemektedir. Din görevlilerini kendi sistemleri içerisinde yetiştirmek isteyenlerle, din görevlisi yetiştirme konusunda devletin katkı ve desteğini bekleyen gruplar arasında da farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Örneğin Rum Ortodoks cemaati Heybeliada Ruhban Okulu'nun kapatılışının ardından İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne bağlanmasına karşı çıkarken, Aleviler içerisinde bir kesim üniversitelerde Alevi inancına mensup kişilerin eğitileceği kürsülerin açılacağını bildirmişlerdir. Tüm inanç gruplarının en başta gelen ortak sorunlarından birisinin din görevlisi yetiştirmek olduğu da çalışmanın en kesin bulgusu olarak saptanmıştır.

Yeni Anayasa süreci :

Çalışmanın ana amaçlarından biri yeni Anayasa yapımı sürecinde özellikle, Laiklik (Madde 2); Din ve Vicdan Özgürlüğü (Madde 24); Diyanet İşleri Başkanlığı (Madde 136); İlk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu din dersleri (Madde 24); ve Kanun önünde eşitlik (Madde 10) ve Eğitim ve Öğretim Hakkı (Madde 42) gibi vatandaşlık hakları ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin madde başlıkları altında gerçekleşecek tartışmalara katkıda bulunmak, bu tartışmalara veri sağlamak ve bu başlıklar altındaki maddelerin demokratik bir anayasada nasıl ele alınması gerektiğine dair daha derin inceleme ve tartışmalara ışık tutmaktır. Din ve Vicdan Özgürlükleri ile ilgili maddelerin kapsamı altına girecek konulara ilişkin farklı inanç gruplarının karşılaştıkları uygulamaları, yaşadıkları deneyimleri ve düşünce, talep ve çözüm önerilerini karar alıcılar ve kamuoyuyla paylaşmanın yeni bir Anayasa sürecinde zorunlu olduğu tartışılmaz bir ülke gerçeğidir.

Anayasa süreci, şüphesiz, devlet ve toplum felsefesinin yeniden ele alınacağı ve kurgulanacağı (kurulacağı) bir süreçtir. Bu süreçte farklı grupların bir araya gelip anayasa yapımına katkı sunmaları ve anayasayı yapacak komisyonun farklı görüş ve önerileri göz önünde bulundurması bir demokratik anayasa yapım sürecinin en önemli koşuludur. Bu amaçla toplumun farklı dini inançlara mensup bireylerinin de dini inançlarını sürdürme (bu yolla sahip oldukları kimlik ve kültürlerinin tanınmasını ve korunmasını garanti altına alma) hak ve özgürlüklerini, siyasi ve toplumsal hayatla ilişkilerini belirleyen ve garanti altına alan maddeler konusunda fikirlerini sunmaları teşvik edilmelidir. Bu çalışma da bu amaçla planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Demokratik niteliklerle donanmış, toplumsal sözleşme niteliğinde bir Anayasa metninin oluşturulabilmesi için toplumun tüm kesimlerinin eşit bir şekilde ve herhangi bir korku/çekince/şüphe olmaksızın bu sürece katılımlarının gerekli olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Türkiye yakın tarihinin en kritik dönemlerinden biri olan Anayasa yapım sürecinde, din ve vicdan özgürlüğü meselelerinin uluslararası sözleşmeler ve normlar çerçevesinde ele alınması ve farklı dinlere mensup bireylerin temel hak ve özgürlüklerini garanti altına alınması önemlidir.

Bu çerçevede Türkiye'de egemen laiklik anlayışının da, din-devlet-toplum ilişkilerinin de demokratik bir anlayışla yeniden kurgulanması ve tanımlanması gereklidir. Laiklik, Türkiye'de demokratik ve çoğulcu bir inanç siyasetine temel oluşturmaktan ziyade, resmi söylem ve uygulamalarla oldukça çelişkili ve ihtilafli bir ilke haline gelmiştir. Yüksek yargı ve devlet

bürokrasisi kurumlarının bazı uygulamalarının çağdaş demokrasilerdeki laiklik prensibi ve uygulamalarıyla çeliştiği görülmektedir. Laiklik ilkesi pek çok konuda din ve vicdan özgürlüğünü engelleyen bir mekanizma ve araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve başörtüsünün inanç sembolü olarak ele alınmaması ve laiklik karşıtı bir sembol olarak ortaya konması gibi uygulamalara bakıldığında devletin din ve inanç özgürlüğüne uygulamalarıyla doğrudan müdahale ettiği açıkça görülmektedir. Anayasa'nın 24. Madde'sinde altı çizilen din ve vicdan hürriyeti de uluslararası normların gerisinde kalmıştır ve din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan bir hüküm olmaktan oldukça uzaktır. 24. Maddede din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlayan haller arasında 14. Maddeye atıfla yaralan "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ve "laiklik" gibi kavramlar hukuki merciler tarafından yapılan bazı yorumlu gerekçe kararlarıyla din ve vicdan özgürlüğünün önünde bir engel oluşturmaktadır. Yine aynı maddede yaralan, "Kimse dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz" hükmü bizzat devlet ve idari kurumlar tarafından değişik zamanlarda ihlal edilmiştir. 24. Madde'de hükmedilen zorunlu din ve ahlak eğitim ve öğretimi farklı inanç grupları (din ve mezhepler) açısından eşitsizliğe yol açan ve uluslararası normlarla garanti altına alınan din, inanç ve vicdan özgürlüğünü ihlal eden haksız bir uygulama ve dayatma olarak algılanmaktadır. Din derslerinin zorunlu olması ve din dersleri müfredatının Sünni/Hanefi kesime uygun bir şekilde düzenlenmiş olması bizzat Anayasada yer alan laiklik ilkesine ve din ve vicdan özgürlüğü ilkesine terstir. Din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen bu maddeler, Türkiye'de farklı inançlara mensup grupların ve bireylerin bulunduğuna ilişkin bir varsayımla hazırlanmamıştır. Öyle ki, Anayasa'da farklı inançlara mensup kişilerin din eğitimi ve öğretimi almaları ve inançlarını sürdürmelerini kolaylaştıracak ve/veya garanti altına alacak herhangi bir kurumsal yapı ve hak ve özgürlük öngörülmemiştir. 24. madde, daha çok 'dini kötüye kullanma' gibi geniş ve yoruma açık bir hüküm üzerinden bireyi değil, devleti ön plana çıkaran bir anlayışla yapılandırılmıştır.

Demokratik ve katılımcı bir süreçte gerçekleştirilmesi ideal olan yeni Anayasa yapım süreci, devlet ve toplumun demokratik dönüşümü için kaçırılmaması gereken bir fırsattır. Devleti yeniden yapılandıran, vatandaş-devlet ilişkilerini demokratik, çoğulcu ve uzlaşmacı ilkeler ışığında yeniden düzenleyen, bireyi devletin önüne koyan ve bireysel özgürlükleri güvenceye alan demokratik bir Anayasa, sadece din ve vicdan özgürlüğü alanında değil hak ve özgürlükler ile ilgili diğer alanlarda yaşanan sorunların çözümü için de işlevsel olacaktır.

Çalışma boyunca Anayasa sürecinden beklentiler her mülakatta görüşmeciler tarafından ortaya konulmuştur. İnanç gruplarının Anayasa sürecinden beklentileri oldukça fazladır. Anayasa yapım sürecinde, siyasi otoritelerin (Hükümet ve TBMM) ve kurulacak ilgili komisyonların gerek inanç gruplarının taleplerini, gerekse inanç gruplarının içinde etnisite,

toplumsal cinsiyet, yaş ve ideolojik farklı unsurlar etrafında ortaya çıkan toplumsal taleplerinin temsiliyet açısından gözetildiği bir müzakere yapısı içerisinde ele almaları gerekmektedir.

Farklı ilişki modelleri ve yasal ve kurumsal zemin eksikliği :

Çalışmada ortaya çıkan en önemli noktalardan biri devlet ve inanç grupları arasındaki ilişkinin kurumsallaşmamış olması ve bu ilişkileri sağlayacak, düzenleyecek ve yönlendirecek yasal zeminin eksikliğidir. Son dönemde inanç gruplarıyla üst düzey devlet yetkilileri arasındaki temasların daha 'yakın' ve 'sıcak' olduğu dile getirilmekle birlikte, bu tür temaslar kurumsal bir ilişkiye dönüşmemekte ve kişisel zeminde sürdürülmektedir. İlişkilerin bu şekilde yapılandırılması, **Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik kurumlar ve yasal zemine dayanan bir inanç siyasetine sahip olmadığı bir kanıttır.** Her inanç grubuyla ilişkileri belirleyen farklı yöntemler, modeller ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, Aleviler ile ilgilenen yetkililer ile Gayrimüslim vakıflarıyla ilgilenen yetkililer farklıdır ve bu grupların sorunları ile baş etme de farklı yöntemler izlenmektedir. Sözelimi, Türkiye'de sayıları 5000'i bulan Protestanlar, söz konusu üst düzey temas ağının dışında bırakılmıştır ve iyileştirme çabaları içerisinde hiç ele alınmamaktadırlar. Üst düzey temaslarda ve idari makamlarla ilişkilerde inanç grupları adına çoğu zaman din görevlileri (ve üst düzey ruhani kişiler) bireysel olarak muhatap alınmaktadır ve inanç merkezlerinin ve cemaatlerin **tüzel kişiliği** bulunmamaktadır. İnanç gruplarının tüzel kişilik kazanmasını sağlayan dernekler ve vakıfların temsiliyet, statü ve kaynaklarını sürdürebilmeleri konusunda, özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Valilikler, Belediyeler ve Tapu Dairesi, İmar Kurulu, Anıtlar Müdürlüğü gibi çeşitli idari kurumlar ile zorluklar yaşanmaktadır.

Türkiye'de tutarlı ve kapsamlı bir inanç siyasetinin bulunmamasının yanısıra, devletin farklı inançlar üzerinden tehdit ve güvenlik söylemi üretmesi de olağan bir tutum haline gelmiştir. Tarih boyunca devlet eliyle ve güvenlik güçleri tarafından inanç gruplarının yok edilmesine yönelik kısımlar ve zorunlu göçler de inanç gruplarına yönelik siyaseti şekillendirmiştir. Toplumsal hafızamızda yer alan ve henüz yüzleşilemeyen 1915 olayları, 1938 Dersim olayları, 1942 Varlık Vergisi uygulaması, 6-7 Eylül 1955 Olayları, Alevilere karşı gerçekleştirilen Maraş, Sivas, Gazi Mahallesi katliamları ve benzeri olaylar Türkiye'de dini inanç üzerinden yaşanan toplumsal ve siyasal gerilimlerin şiddetini gösterirken, bu gerilimleri çözmesi beklenen siyaset kurumunun görevini layıkıyla yapmadığı gerçeği ortadadır. Demokratikleşme ve 'sivilleşme' sürecinde inançlara ilişkin siyasetin güvenlik ve tehdit çerçevesinde değil, çoğulcu ve demokratik bir çerçevede ele alınması gereklidir.

Yapılan görüşmelerde inanç gruplarının idare, temsiliyet ve kurumsallaşma anlamında 'modernleşme', 'sekülerleşme' ve 'sivilleşme' isteğinin olduğu, ancak bürokrasinin buna izin vermediği ve zorluk çıkardığı görüşü sık karşılaşılan savlardan biri olmuştur. Bu anlamda, görüşmelerde, özellikle Gayrimüslim gruplar açısından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte sanıldığı gibi aksine laiklik ilkesinin din-devlet-toplum ilişkilerinde bir kırılma yaratmadığı sıklıkla ortaya atılan bir tartışma konusu olmuştur. Sünni mezhebine bağlı olmayan inanç gruplarının devletle ilişkilerinde eşit olmayan bir diyalog ortamı yaratılmaktadır. Çağdaş bir demokraside devlet, farklı inanç ve etnik kimlikler üzerinden değil de vatandaşlık kimliği üzerinden bireylerle ilişki kurarken, Türkiye Cumhuriyeti devleti söz konusu müzakerelerde Sünni reflekslerle hareket etmekte ve laik-seküler ilkelerden uzaklaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi söylem ve pratikleri, farklı inançları bir yandan güvenlik odaklı ve ideolojik bir tehdit algısıyla "görmek", bir yandan da tanımama ve ilişkisizlik bağlamında "görmemek" ilkesine dayanmaktadır.

Sorunlar

İnanç uygulamalarında (pratiklerinde) karşılaşılan sorunlar :

Türkiye’de siyaset yapıcılarının inanç gruplarıyla ilişkisi kurumsallaşmamış ve her bir vakanın kendi içinde birebir muhataplarıyla değerlendirildiği yazılı ve kurumsal olmayan bir yapı üzerine kurulmuştur. Egemen söylemde çoğu zaman “hoşgörü” ve “diyalog” bu ilişkiyi tanımlayan kavramlardır. Ne var ki bu araçlar eşitler arası bir ilişki anlamına gelmemektedir. Hoşgörü kelime anlamı itibarıyla diğerine müsamaha göstermek ve tahammül etmek üzerinden hiyerarşik bir ilişkilendirme aracı ve biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca Müslüman olmayan azınlık vatandaşlarla ilişkileri düzenleyen, hak ve özgürlükleri belirleyen Lozan Antlaşması da bugün tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Lozan Antlaşması, 37. ve 44. Maddeleri arasında azınlıklara pozitif haklar öngörmüştür. Ancak, bugünkü siyaset Lozan’ın çok gerisinde kalmıştır. Lozan’da kararlaştırılan pek çok siyasi, toplumsal ve dinsel konu, daha sonraları geçici kararname, talimatlar ve keyfi yöntemlerle yeniden düzenlenmiş ve Lozan’da bazı Müslüman olmayan azınlıklara verilen pek çok pozitif hak ihlal edilmiştir.

Lozan Antlaşması’na dâhil olmayı, Lozan’a gerek duymadan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte eşit vatandaşlık beklentisiyle reddeden bazı Gayrimüslim gruplar ise Lozan’da garanti altına alınan hak, özgürlük ve desteklerden dahi mahrum bırakılmıştır.

Kurumsallaşma ve tüzel kişilik meselesi ve tanınmama ve ilişkisizlik hali

İnanç gruplarıyla yapılan görüşmelerde devlet nezdinde tanınmama, ilişkisizlik, sorunlara ilişkin gündelik muhatap bulamama, sistematik ve kurumsal bir ilişki ağına sahip olamama ve kamu tüzel kişiliğinden yoksun olma hali en çok söz edilen sorunlardan en önemlileri olmuştur. Son dönemlerde AB üyelik sürecinde, azınlık meselesi siyasi sürecin önemli konularından biri olduğu için, süreci yöneten kurumların (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği - ABGS ve Dışişleri Bakanlığı) gayretiyle ve AK Parti iktidarının bu alanda yürüttüğü “açılım” siyaseti doğrultusunda inanç gruplarının sorunlarıyla üst düzey temaslar (Bakanlık ve Belediyeler) çerçevesinde birebir ilgilenilmiş ve bir iyileştirme sürecine girilmiştir. Ancak, bu tarz ikili ilişkiler kalıcı bir kurumsallaşmayı teşvik etmemiş ve belirsiz kalan durumlara ilişkin yasal bir düzenlemeye yoluna gidilmemiş, aksine kişisel ilişkiler randevu alma, Ankara’ya gitme, karşılıklı ziyaretler, bayramlaşmalar, iftarlarla sınırlı kalmıştır. İktidar değiştiğinde ve farklı bir siyasi konjonktürde bu ilişkilerin aynı şekilde devam edeceğinin garantisi yoktur. İnanç grupları tarafından “yakın ilişkiler” olarak tanımlanan bu ilişkiler karşılıklı iyi niyet alışverişi, hoşgörü ve diyalog üzerine dayanmaktadır. İlişkiler daha çok cemaatleri temsilen bazı dini liderler üzerinden yürütülmektedir. Ancak, kişisel düzeydeki bu ilişkiler inanç

gruplarının sivil toplum kuruluşları içinde örgütlenmelerini özendirilmekte, inanç grubu ile devlet ilişkilerinin kurumlaşmış ilişkilere dönüşmesine katkıda bulunmamaktadır. Bu ilişkilerin yarattığı sıcak ortamda, devlet ve idari kurumlar sorunları tekil olarak ele alıp, enformel yollarla (telefon, genelge, rica vs.) kısa vadede çözüme ulaşmaya çalışmaktadır. Yine de, bazı inanç grupları açısından bu yetersiz ilişkiler dahi devlet ile inanç grupları arasında teması artırarak görünürlük kazandırması açısından oldukça önemli bir gelişme olarak addedilmektedir.

Görüştüğümüz bazı inanç grubu temsilcileri devlet ve idari makamlarla kurulan ilişkiyi ve iyileştirme çabalarını devletin “dış ve iç politika malzemesi” olarak ‘işine geldiği gibi’ kullanabildiğine değindiler. Gayrimüslimlerin vakıf sorunlarıyla ilgilenen Devlet Bakanı Bülent Arınç’ın şahıs olarak hoşgörülü ve diyaloga açık olduğu, ancak bu durumun hoşgörüyü çözülemeyeceği de vurgulandı. Lozan’a dâhil edilen Gayrimüslim vatandaşların devlet ve idari kurumlarla iletişim ihtiyaçlarının üst düzeyde devam etmesinin nedeni geçmişten bugüne yaşanan sıkıntılar ve ciddi hak ihlalleridir. Normal şartlarda bu tür sorunların çözümü için üst düzey temaslara ihtiyaç duyulmaması ve her vatandaş gibi ilgili ulusal ve yerel idari kurumlar üzerinden arz, talep, şikâyet, başvuru gibi yöntemlerin kullanılması yeterli olmalıdır. Bu tür ilişkilerde kullanılan dil ve üslup inanç özgürlüğü temelinde, inancın ve inanç pratiklerinin özgürce yaşanabileceğinin kabulü ve inanç mekânları için eşit bir statü verilmesi prensibi üzerinden kurulmamaktadır. Bazı görüşmecilerin de değindiği gibi mesele “günü kurtarmak” ve kısa dönemli çözümler üretmenin ilerisine geçememektedir. Devlet-inanç grubu ilişkisinin, bireysel vatandaşlık hakları çerçevesinde yeniden inşa edilmesi gereklidir. Anayasa süreci bu anlamda önemli bir fırsattır.

Devlet ve idari makamlarla ilişkilerde en önemli sorunlardan biri ise kamu tüzel kişiliği meselesidir. İnanç grupları ve ibadet merkezleri (Hahambaşılık, Patrikhane, cemevleri, dergâhlar, vb.) tüzel kişilik üzerinden hukuki bir yapıya sahip değildirler. Bu durum inanç gruplarını ve merkezlerini doğrudan tanıyan uluslararası mevzuatla çelişmektedir. Tüzel kişilik inanç gruplarının oluşturduğu ibadet merkezleri çevresinde bir araya gelen dernek ve vakıflar üzerinden sürdürülmektedir. İnanç gruplarının pek çoğu devletin anlayıp tanıyabileceği bir statüye sahip olmak, ibadetin sürdürülmesi ve inanç lideri yetiştirilmesi için mali kaynak sağlamak ve bağış ve yardım toplamak amacıyla dernek ve vakıflar kurmuştur. Ancak, inanç grupları, merkezleri ile vakıf ve derneklerin işlev ve amaçları örtüşmemektedir. Özellikle Vakıflar cemaatlerin sorunlarıyla ve idari meselelerle uğraşırken, ibadet merkezleri ve din görevlileri doğal olarak sadece ibadet işleri ve dini hizmetler ile uğraşmaktadır. Hukuki bir örgüt yapısına sahip olmayan inanç merkezleri ve grupları, devlet ve idari kurumların müdahalesine açık ve kırılğan hale gelmektedir. Öte yandan bu tür gruplar ve merkezler

hakları gasp edildiğinde ulusal yargı mercilerine başvuramamaktadırlar. Tüzel kişilik bir kanunla güvence altına alındığında siyasi irade değil, hukuk ve mahkemeler ön planda olacaktır. Böyle bir hukuki güvencenin olmadığı durumda ise dizginler siyasi iradenin elindedir.

Tüzel kişilik sahibi olmayan ve devlet nezdinde kurumsal olarak tanınmayan cemaatler ve ibadet merkezleri, bazı durumlarda, örneğin ulusal ve yabancı kamuoyu önünde ve Dışişleri Bakanlığı nezdindeki çeşitli etkinliklerde temsil görevi üstlenebilmektedirler. Örneğin yurtdışındaki temsili görevlerde, tüzel kişiliği bulunmayan bu kurumların desteğine başvurulmaktadır ve bu yolla işlevsel ve yararlı olabilmektedirler. Uzun yıllardır süre gelen bu tür sembolik uygulamalar, sadece görünürde çokkültürlü ve çokdinli bir ülke imajı çizerken, pratikteki sorunların çözümüne ilişkin herhangi bir katkı sunmamaktadırlar. Buradaki bir diğer çelişki de, örneğin uluslararası kamuoyunun dikkatinin en çok yoğunlaştığı Fener Rum Patrikhanesi devlet tarafından müzakere ve diyaloglarda bir Türk kurumu olarak yer alırken, resmi yazışmalarda bu ünvan kullanılmamakta, yazışmalar Patrik'in şahsına atfedilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilişkiler ise sadece dinler arası diyalog ve dinlerin iyi niyetini ve işlevinin tartışıldığı dinler arası toplantılar ve mahalli ve yerel müftülüklerle dostluk ve bayramlaşma ziyaretleri ile sınırlıdır. Ayrıca, ibadethane statüsündeki yerlerin aydınlatma giderleri Diyanet'e bağlı müftülükler aracılığı ile tahsis edilmektedir.

Lozan kapsamındaki Müslüman olmayan azınlıklar ile ilişkilerde resmi muhatap kişisi olarak sadece dini lider (Hahambaşı, Patrik, Başpiskopos, vs.) dikkate alınmaktadır. Devlet, tüm Müslümanlar için mezhep ve yorum ayrımına gitmeden ibadet yeri olarak cami ve mescitleri tanımakta ve dini hayatı atadığı devlet memuru statüsünde atadığı müftüler aracılığıyla yürütmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, tek tip bir anlayışla, Sünnilik inanç mezhebi içinde yer alan Şafiilerin dahi farklı ibadet ihtiyaçlarına cevap vermemektedir.

Tarihsel olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sirayet eden sistemin içinde, millet başlılığı sistemi uygulamada halen devam etmekte ve bugün Müslüman olmayan azınlık grupları için dini liderler halen her türlü konuda muhatap tutulmaktadır. Oysa bir cemaatin dini özgürlüklerinin devamının sağlanmasında dini kurumların çevresinde vakıf ve dernek haricinde, idari işleri yürüten kurumlar da vardır. Bu kurumlar arasında, örneğin Türkiye Musevi Cemaati'nin herhangi bir tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde 1865 Nizamnamesi ile tanınmış olan bu tür kurumların varlığı, bu belgenin güncellenmemesi ve çağdaş bir tüzük haline getirilememesi nedeniyle Cemaat'in varlığı kanunen yasaklanmadığı için fiili (*de facto*) bir şekilde sürdürülmektedir.

Bugünkü yapıda her ne kadar cemaatler de, devlet yetkilileri kadar bu işleyişe bir ölçüde alışmış olsa da, Türkiye'nin demokratikleşme sürecine paralel bir şekilde, yeni ihtiyaçlar ve talepler doğmaktadır. İnanç gruplarının hukuksal, kamusal ve sosyal hizmetlere erişim, mülkiyet hakkı, ibadethane açma ve sürdürülebilirlik imkânı ve din görevlisi yetiştirme gibi temel ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilmesi; yönetim ve işleyiş gibi sorunlarının ulusal düzeyde yasal mekanizmalar çerçevesinde çözümlenmesi ve hukuki statülerinin bir yasaya bağlanması için yeni bir kurumsal ve yasal çerçevenin gerekliliği ortadadır. Cemaatlerin tüzel kişiliğini ve resmi-hukuki statüsünü belirleyen bir tüzük ve bu tüzüğü uygulamaya geçirecek yasal bir zemin ihtiyacı görüşmeciler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

Yönetim ve işleyiş dair yasal zemin eksikliği, dini lider seçimlerinde de ortaya çıkan bir sorundur. Bu seçimler, özellikle Gayrimüslim cemaatlerde, her seferinde bir defaya mahsus ve emsal olmamak üzere dini kişilik tarafından talep edilmektedir. Dini liderin seçimine ilişkin bir kanun da bulunmamaktadır ve seçim izni İçişleri Bakanlığı'nın onayına tabidir. Sözelimi, yakın dönemdeki Ermeni Patrik seçimi sürecinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, Ermeni toplumunun, Patrik II. Mesrob'un sağlık sorunları nedeniyle patriklik görevini yerine getirememesi nedeniyle, patrik (veya eş patrik) seçim talebi hükümet tarafından geri çevrilmekle kalmamış, hükümet tarafından geleneklere uymayan bir şekilde "patrik genel vekili" makamı oluşturmuştur. Bu durumun Ermeni toplumunu içerisinde gerilim yarattığı gözlenmiştir.

İbadethanelerin/İnanç merkezlerinin status :

Türkiye'de Gayrimüslim inanç gruplarının sayılarının azalması ile birlikte ve nüfusun çoğunluğunun özellikle İstanbul ve az da olsa diğer büyük şehirlerde yoğunlaşması nedeniyle

kullanılmayan ibadethaneler (kilise ve sinagog) bakımsız ve terkedilmiş durumdadır. Özellikle, son dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Süryani, Keldani, Nasturi ve Asuriler'e ait kiliselerin pek çoğu PKK ile Türk devlet güvenlik güçleri arasında süregelen çatışmalarda köy boşaltmalar ve zorunlu göçler sırasında harap edilmiş ve birçoğu yıkılmıştır. Görüşmeciler arasında yeralan, göçle İstanbul'a yerleşen Keldani ve Süryani nüfus İstanbul'da cemaati kalmayan kiliseleri satın alıp/kiralayıp restore etmişlerdir. Ancak, bu cemaatlerin kiliseleri mülk edinme sürecinde Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) ile sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin, Süryanilerin İstanbul'da Yeşilköy'de bulunan kilisesi VGM tarafından Süryanilere kiralanmış, daha sonra kira kontratı iptal edilmiştir. VGM, Süryani Katolik cemaate binanın kilise olarak kullanım hakkını vermiş, ancak mülkiyet hakkı geçerli bir sebep göstermeksizin iptal edilmiştir. Benzer biçimde İstanbul Göztepe'deki Şahkulu Vakfı bir tarihi ve kültürel Alevi mirası olduğu halde Alevilere VGM tarafından kiralanmakta ya da Hacıbektaş dergâhı Kültür Bakanlığı'na bağlı bir müze haline geldiği için Aleviler dergâhlarına bilet alarak girebilmektedirler. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Buna benzer vakaların başka inanç grupların da başına geldiği ve bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne taşınan pek çok davanın olduğu projenin bulguları arasındadır. Anadolu'da geride kalan pek çok kilise ve manastır bugün kullanılmaz haldedir. Bir kısmı son dönemde turistik amaçlarla restore edilmekte olsa da bu kiliselerin mülkiyeti hiçbir şekilde bağlı oldukları inanç merkezlerine devredilmemektedir. İnanç grupları için mülkiyet hakkını elde etmek gelecek için bir garanti teşkil etmektedir, aksi halde mülk edinilemeyen binalar devlet ve idari makamlarda müdahaleye ve kısmen veya tamamen el konulmaya müsait halde kalmaktadır. Cumhuriyet tarihi bu tür çok sayıda haksız müdahale örnekleriyle doludur.

Bazı inanç grupları için ibadet yeri açmak önünde de engeller bulunmaktadır. Bu konuda AB entegrasyonu sürecinde bazı olumlu gelişmeler gerçekleşse de İmar Kanunu'nda yer alan kısıtlamalar ve şartlar, özellikle Belediyelerin ve mülk amirlerin keyfi uygulamaları ibadet yeri açmayı zorlaştırmaktadır. Sözcüleri, Alevi cemevleri, Caferi camileri ve Protestanlar için yeni kilise açmakta en büyük sorun imar izni alamamaktan kaynaklanmaktadır. İmar izni için yapılan müracaatlarda talep edilen bölgenin imar planında cemevi ya da kilise olmadığı için izin verilmemekte ve imar planının değiştirilmesi de mümkün olmamaktadır. İzin alınamayan hallerde, bazen kilise özelliği taşımayan binalar (evler) yasal bir güvence olmaksızın, belediyelerle kişisel ilişkiler ve 'hoşgörü' ve tahammül çerçevesinde kilise olarak kullanılabilen, büyük kentlerdeki tüm cemevleri de ruhsatsız olarak hizmetlerini sürdürmektedirler. Yaklaşık 100 farklı kilise topluluğundan oluşan Protestan cemaatinin her topluluğuna karşı uygulanan birbirinden farklı ve tutarlı olmayan uygulamalar görülmektedir. Bazı durumlarda ise hiçbir gerekçe gösterilmeden bu tür bir uygulamaya izin verilmemektedir. Protestan gruplar, evlerde toplandıkları durumlarda "misyonerlik" veya "terör" gibi faaliyetlerle

suçlanıp baskınlara maruz kalabilmekte, Antakya'da geçtiğimiz yıl olduğu gibi evinde çocuklara Kuran öğreten Alevi dedeler mahkemeye verilebilmektedir.

Aleviler söz konusu olduğunda da aynı şekilde cemevlerinin devlet ve idari makamlar tarafından ibadethane olarak tanınmamasından kaynaklanan bir dizi sorun yer almaktadır. Cemevi inşa edilmek istendiğinde cemevlerinin ibadethane olarak tanınmaması nedeniyle Hazine arsalarından tahsis talebinde bulunulduğunda olumsuz yanıt alındığı gerçeği görüşmelerde sıklıkla ifade edilen bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Alevilerin kendi imkânları ile aldıkları arsalar ise İmar Planı'nda ibadethane alanı içerisinde olmadığı için inşaat öncesi ve sırasında zaman zaman ciddi gerginliklere de yol açan sorunlar yaşanmaktadır. İnşaat bittikten sonra ise ruhsat alamama sorunu ile karşılaşmaktadır. Belediye ve Özel İdarelerden tahsis yolu ile elde edilen arsalarda durum biraz daha farklı da olsa ruhsat ve mülk edinme konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

İbadethanelerin korunması ve yaşatılmasının en önemli koşullarından biri de bu ibadethanelerin yeterli sayıda din görevlisine ve hizmet personeline sahip olmamasıdır. Ancak, pek çok inanç grubu için yeteri sayıda eğitilmiş din görevlisinin olmaması, din görevlisi yetiştirecek okulların kapanması ve ihtiyaç doğrultusunda yeniden açılmalarının veya yenilerinin açılmasının engellenmesi gibi nedenlerle pek çok ibadethanede düzenli ibadet yapılmadığı da gözlemlenmektedir. Örneğin, Rum Ortodoks cemaati için İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da toplam yaklaşık 65 adet kilise vardır. Cemaatin bugünkü koşulları çerçevesinde 65 kiliseye 65 papaz göndermesinin imkânı yoktur. Dolayısıyla pek çok kilisede dönüşümlü olarak ayin yapılmaktadır. Burada sadece papaz değil, ilahi okuyucu ihtiyacı da vardır. Görüldüğü üzere, dini görevlisi ihtiyacı eğitim olanaklarının ortadan kaldırılması nedeniyle pek çok inanç grubu için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Alevilere ait 2500 den fazla cemevinde de bu sorun ciddi boyutlardadır. Alevi kesimin cemevlerinde hizmet yürütecek çok sayıda yetişmiş inanç önderi ve Zâkir'e ihtiyacı vardır. Eğitim olanakları yeterli olmadığı için birçok cemevi hizmetlerini büyük maliyetler ve güçlüklerle ve çoğu zaman kesintili olarak sürdürmektedir.

İnancın sürdürülmesindeki sorunlar :

Türkiye'de din, inanç ve vicdan özgürlüğü kapsamında ele alınması gereken en önemli sorunların başında inancın sürdürülmesi, kuşaklararası aktarımı ve din görevlisi yetiştirmedeki kısıtlamalar gelmektedir. Bazı grupların sayıları göçler, savaşlar, kıyımlar ve

otoriter devlet uygulamaları nedeniyle azalsa da, inanç grupları halen inançlarını sürdürmek ve diğer kuşaklara aktarmak için büyük emek sarf etmektedirler. Pek çoğu baskılara ve devletin kendilerini yok saymasına rağmen varlıklarını bugüne kadar korumuş ve halen görünür olma çabası içindedirler.

İbadet merkezleri sadece inancın sürdürülmesinde değil, farklı sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, inanç grupları çatısı altında çeşitli hayırsever dernekler yer almaktadır. Bu dernekler aynı inanç grubuna bağlı kimsesiz, muhtaç ve fakirlere ve benzer inanç mensubu olan sığınmacı ve göçmenlere çeşitli sosyal ve tıbbi hizmetler sağlamaktadır. Örneğin, Keldani kilisesine bağlı sağlık merkezi başta Iraklı göçmenler olmak üzere, Türkiye'ye sığınan diğer göçmen ve mültecilere sağlık hizmeti vermektedir. İnanç grupları ve ortak kullanılan ibadethane ve mezarlık gibi mekânlar cemaatler için sosyalleşme ve aile işlevi de görmektedir. Farklı etnik ve kültürel grupların, Anadolu topraklarında kültürlerini, dillerini ve dinlerini korumayı başarmalarının bir yolu da bu din ve dini kurumlar olmuştur.

Göçler, savaşlar ve kıyımlar :

Türkiye'deki farklı inanç grupları, yukarıda da ifade edildiği üzere tarih boyunca farklı zamanlarda devlet eliyle kıyımlara ve zorunlu göçe maruz kalmıştır. Bu vakalar bugün daha da fazla dile getirilmekte, kendi geçmişini bilmek ve öğrenmek isteyen vatandaşların sayıları artmakta ve bu vakalara neden olan siyaset biçimi daha fazla sorgulanmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Süryani, Asuri, Keldani, Nasturi ve Yezidi gruplar çatışmalar ve sıkıyönetim yüzünden bölgeden göç etmek zorunda kalmışlardır. Köy boşaltmaları nüfusun büyük bir kısmının yurtdışına ve bir kısmının da İstanbul'a göç etmesine neden olmaktadır. Güneydoğu'da halen sürmekte olan çatışmaların çok fazla dile getirilmeyen ağır bedellerinden biri de bölgedeki inanç gruplarının göçle uzaklaşması ve dil, inanç ve kültür pratiklerinin ve ibadethanelerin yok olmasıdır. Özellikle Mardin, Diyarbakır, Urfa ve Malatya'da önemli bir varlık gösteren Süryaniler, Hakkâri ve Erzurum'da Nasturiler, Mardin, Urfa, Hakkâri, Silopi ve Nusaybin'deki Asurlar ve Keldaniler'e ait ibadethanelerin pek çoğu yok edilmiştir. Geride kalan ibadethanelerin (kiliseler ve manastırlar) pek çoğu ya kullanılacak durumda değil, ya camiye ya da harabeye veya farklı kullanım alanlarına dönüşmüş durumdadır. Kullanılacak durumda olanların ise nüfusun yok olması nedeniyle cemaatleri bulunmamaktadır.

Benzeri uygulamalar Aleviler üzerinde de tarih boyunca sürdürülmüş, kısımlar ve sürgünler ile Alevi topluluklar zorunlu olarak Sünnileştirilmeye çalışılmıştır. Bugün dahi Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ve desteği ile Alevi köylerine cami inşaatları yapılmakta, cemaatsiz olan bu camilere ayrıca imam ve müezzin tayin edilmektedir.

Tarih boyunca süregelen kırım ve baskıların izlerinin bugün farklı devlet mekanizmaları ve inkâr siyaseti ile sürmekte olması demokratikleşme iddiasındaki bir ülkenin yapması gerekenlerle ters düşmektedir. İnanç gruplarının kültürel varlığının sürdürülmesinin engellenmesi, yaşam alanlarının kısıtlanması ve bu gruplara ait mallara el konulup kullanımının kısıtlanması benzer siyasetin demokratikleşen Türkiye’de halen idame ettirildiğini göstermektedir.

İnancın kuşaklararası aktarımı (eğitim) :

İnancın kuşaklararası aktarımını sağlayan en önemli araç kuşkusuz inancını öğrenmek isteyenlere bu doğrultuda eğitim verilmesini sağlamaktır. Anayasanın 24. Maddesi uyarınca ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatı ve ders kitapları, Anayasa böyle olmasını öngörmediği halde, İslam dininin özellikle de Sünni-Hanefi inancın ihtiyaçlarına göre, Sünni-Hanefi dini öğretiyi ve pratikleri içerecek şekilde düzenlenmiştir. Bu dersin “zorunlu” olması

ve sadece İslami (Sünni-Hanefi) inanç ve pratiklere ilişkin bilgiyi içermesi Türkiye'deki farklı inanç ve mezhep grupları tarafından sorunlu bulunmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi derslerini zorunlu bir ders olarak ülkenin farklı inanç mensubu veya inançsız bütün vatandaşlarını ilgilendiren ve birlikte yaşamının prensiplerini ortaya koyması beklenen Anayasa'da yer alması, aynı Anayasa'da yer alan din ve vicdan özgürlüğü prensibine ve kurucu laiklik ilkesine aykırıdır. Bu konu farklı inanç grupları tarafından çok defa AİHM'e taşınmış ve Türkiye aleyhine kararlar alınmıştır. Türkiye henüz AİHM'in hukuki zorunluluk taşıyan bu kararlarını uygulamak yönünde görünür bir adım atmamıştır. Görüşmecilerin pek çoğu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin Anayasal bir zorunluluk olmaktan mutlaka çıkarılması gerektiğini ve her koşulda her dini ve mezheplerini eşit şekilde, tarafsız olarak ele alan bir içeriğe kavuşturulması gerektiğini dile getirmişlerdir. Yeni Anayasa süreci bu konunun çözümü açısından da büyük önem taşımaktadır.

Din derslerine ilişkin yapılacak herhangi bir düzenlemede farklı inançlara mensup bireylerin de ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Din görevlisi olmak üzere veya kendisi veya çocukları için inancı konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlere yönelik eğitim ve öğretim kurumları açılması eğitim başlığı altında görüşmecilerin sıklıkla dile getirdikleri talepler olmuştur. Din derslerine ilişkin düzenleme ülkede sadece Sünnilik inanç mezhebi içinde yer alan Hanefiliğe mensup kişilerin olduğu varsayımı üzerinden yapılmamalı, farklı inançların ve Ateist, Deist ve Agnostik grupların da dini eğitim konusundaki ihtiyaç veya talepleri tespit edilmelidir. Din eğitimi, dinler arasında önyargı ve toplumsal alanda hâkim ayrımcılık ve nefret içeren söylemleri tetiklemeyen, barış ve çoğulculuğa vurgu yapan ve Türkiye'deki tarihi inanç zenginliğini gözler önüne seren bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Hâlihazırda, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden muaf olmak için uygulanmakta olan sistem pek çok sorunu barındırmaktadır. Dile getirilen sorunlar arasında, okul yönetimlerinin bu muafiyetten haberdar olmamaları, yasal mercilere yazılı talep sunma zorunluluğu nedeniyle bürokrasisiyle uğraşmak durumunda kalmaları, okulda din dersi başlamadan önce sınıftan çıkmak zorunda kalan öğrencilerin dışlanma, aşağılanma ve hakarete maruz kalmaları ve öğrencilerin dini inançları nedeniyle teşhir edilmeleri gibi mağduriyetler yer almaktadır. Tüm farklı inanç gruplarını fazlasıyla rahatsız eden bu durum önemli bir toplumsal huzursuzluk ve gerilim kaynağı haline gelmektedir.

AK Parti Hükümeti'nin Alevilerle müzakereleri esnasında geçtiğimiz yıllarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatına Alevi inancı ve pratikleri konusunda bilgi konulmasına ve bu konunun Alevi temsilcilerle tartışılmasına karar verilmiştir. Bazı Alevi görüşmeciler 2011-2012 ders yılı kitaplarının yeni bir anlayışla hazırlanacağı sözü verildiğini dile getirmişlerdir.

Alevilikle ilgili bilgilerin hangi sınıflara ait kitaplara ne kadar ve ne şekilde konulduğuna dair hâlihazırda bir bilgi olmamakla birlikte, ders kitaplarına bu bilginin konulmuş olmasının sorunların çözümüne katkıda bulunmak konusunda yetersiz kalacağı kuşkuyla hâkimdir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin de Alevilik ve diğer inançlar, mezhepler ve yorumları konusunda eğitilmesi gerektiği Alevi görüşmeciler tarafından üzerinde önemle durulan bir meseledir.

Din görevlisi yetiştirmek :

Din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde ele alınması gereken bir diğer önemli konu da din görevlisi yetiştirme konusudur. Türkiye’de Sünnilik inanç mezhebi içinde yer alan Hanefiliğe yönelik eğitim veren İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri dışında diğer dinler, mezhepler ve yorumları için din görevlisi yetiştirmek üzere kurumsal ve yasal bir yapı bulunmamaktadır. Bu konudaki eksikliği en fazla gözler önüne seren vaka hiç şüphesiz 1971 yılında Lozan Antlaşmasını ihlal edecek bir şekilde kapatılan Rum Ortodoks cemaatinin din görevlisi ihtiyacını karşılayan Heybeliada Ruhban Okulu’dur. Aynı şekilde Ermeni cemaatinin

din görevlisi yetiştirme ihtiyacını karşılayan Surp Haç Tıbrevank Ruhban Okulu da 1967 yılında kapatılmıştır. Ruhban okullarının kapatılması Gayrimüslim cemaatin, gelenek ve öğretileri doğrultusunda özellikle üst seviyede ruhani yetiştirmesi engellenmiştir. Bugün kiliselerde ibadete önderlik edecek ve dini kurumların ruhani meclislerinde yer alacak veya Patriklik, Eş Patriklik veya Başpiskoposluk gibi görevleri yerine getirecek din görevlilerinin sayısı çok azdır ve bu kişiler oldukça yaşlıdır. Ruhani önder yetiştirmek için yurtdışındaki okullarda eğitim almak veya yurtdışındaki cemaatten din görevlisi getirmek gibi kısa vadeli çözümler üretilse de, bu kişilerde yabancı uyrukluların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması gerekliliği ve yurtdışında alınacak eğitimin cemaatler için mali açıdan zorlayıcı olması ve yurtdışına gönderilenlerin dönmeyi tercih etmemesi gibi konular din görevlisi yetiştirmede önemli sorunlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu sorun yakın dönemde mülki amirler tarafından verilen uzun süreli ikamet izinleriyle çözülmektedir. Ancak bu da kısa vadeli ve günü kurtarmak üzere devletle üst düzey ve yoğun müzakereler sonucu erişilen bir çözümdür.

Çözumsuzlük veya çözumsuzlüğün yarattığı alternatif arayışlar çerçevesinde ve Yahudilik gibi Hristiyanlık geleneği dışındaki dinlerde din görevlileri gayri resmi yöntemlerle usta-çırak ilişkisi dâhilinde veya özel dersler-kurslar yoluyla yetiştirilmektedir. Devletin bu konudaki tutumunun farklı inançlar için de İmam-Hatip okulları modelinde Orta Öğretim kurumları (Süryani Papaz okulu, Alevi Dede-Zakir Okulu gibi) ve İlahiyat Fakülteleri benzeri fakülteler açmak olabilir. Din görevlisi yetiştirme konusunda kendi geleneklerini idame ettirmek isteyen Hristiyan topluluklar için ise Ruhban Okulları'nın yeniden açılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Din görevlisi eğitimi sorununun çok acil olarak ele alınması ve uygulanabilir, sürdürülebilir gerçekçi çözümlere hızla ulaşılması tüm inanç grubu temsilcileri tarafından çok önemli ve gerekli görülmektedir.

Türkiye'de sadece Müslüman olmayan inanç grupları için değil, Sünni-Hanefi inanç dışında kalan tüm Müslüman inanç grupları için de din görevlisi yetiştirme meselesi inancın sürdürülebilmesinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Türkiye'de din görevlisi yetiştiren İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'nde din görevlisi eğitimi Hanefi mezhebinin kurallarına göre öğretilmektedir. Diyanet'te çalışan din görevlileri de başka bir mezhebe mensup olsalar dahi Hanefi mezhebine göre hareket etmek zorundadırlar. Bu kurumlarda diğer mezhep ve yorumlara ilişkin eğitim verilmemektedir. Aleviler açısından dile getirilen sorun sadece inanç önderi ve Zâkir eğitimi ile kısıtlı kalmamakta, bu kişilerin eğitimi sonrasında görev yaparken özlük haklarının sağlanması da bazı kesimlerin talepleri arasında yer almaktadır. Alevi din görevlilerinin ve personelinin masrafları cemevleri için büyük mali güçlük yaratmaktadır. Görüşülen bazı Alevi temsilciler, bu eğitimin 'devlet' kurumları

tarafından desteklenmesi ve güvence altına alınmasını, verilecek eğitimin sadece teolojik değil, pedagojik ve sosyolojik bir akademik eğitimi de içermesine ilişkin bir ihtiyaç olduğu için önemsediklerini dile getirmişlerdir.

Bu anlamda, din görevlisi yetiştirme önündeki engellerin aşılmasında, Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması ve 21. Yüzyıl Türkiye'sinde yeni bir Ruhban Okulu deneyimi bu sorunun diğer inanç grupları için nasıl çözüleceğine dair yol göstermesi açısından önemli bir adım olacaktır. Rum Ortodokslar haricindeki diğer Gayrimüslim gruplar din görevlisi yetiştirme konusunda bir adım atmak için Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili siyasetin sonuçlanmasını beklediklerini dile getirmişlerdir.

Bugün üst düzey yetkililer tarafından Okul'un Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir şekilde yeniden açılmasına ilişkin "siyasi iradenin" var olduğu dile getirilse de, bu konuda herhangi bir adım atılmamıştır. Sorun sadece okulun açılmasıyla çözülmeyecektir; okulun açılmasıyla birlikte okulun işleyişi, kaynakları, donanımı ve kadrosu gibi konularda da ihtiyaç ve dini gelenekler doğrultusunda konunun tarafı olan kişilerle müzakere edilmelidir. Henüz okulun açılmasından sonraki duruma ilişkin herhangi bir görüş alışverişi gerçekleşmemiş, mesele Okul'un açılıp açılmaması noktasında tıkanmıştır ve korku temelli ideolojik bir zemine hapsolmuş gibi görünmektedir. Anayasa sürecinde din ve vicdan özgürlükleri çerçevesinde başlayacak tartışma düzleminde çözümsüzlüğe ve çözümü ertelemeye terkedilmiş bu konuda da bir açılım sağlaması umut edilmektedir.

Kurumsal/finansal destek ve kamusal kaynakların aktarımı :

Türkiye'de Sünnilik inanç grubu dışındaki inançların sürdürülebilmesi, uygulanması, ihtiyaçların karşılanması ve din görevlisi yetiştirilmesi ve atanması konularında devletin sunduğu herhangi bir katkı bulunmamaktadır. Pek çok inanç grubu, bu ihtiyaçların doğurduğu masrafları kendi bütçelerinden karşılamaktadır. Sünnilik inanç mezhebine bağlı ibadethanelere ve buralarda çalışan din görevlilerine sağlanan olanaklar, kamu bütçesinden hiçbir pay alamayan ve tüzel kişiliği de olmayan diğer inanç gruplarına sağlanmamaktadır. Müslüman veya daha doğrusu Sünni-Hanefi olmayan inanç grupları, tüzel kişilikleri de

olmadığı için banka hesabı açma, tapu sahibi olma, kira geliri alma ve yardım, bağış toplama gibi gelir getiren haklardan da yoksundurlar.

Devletin ibadethane statüsünü tanıdığı camiler dışındaki ibadethanelere tek katkısı “aydınlatma” katkısıdır. Bu katkı sadece aydınlatma amaçlı tüketimi kapsamaktadır, ısınma ve soğutma gibi diğer elektrik giderlerini içermemektedir. Camilere ve mescitlere sağlanan su gideri katkısı da bu ibadethanelere sağlanmamaktadır. Aydınlatma katkısı ibadethanelerin bulunduğu mevkilerdeki müftülükler aracılığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı’na ayrılan bütçeden dağıtılmaktadır. Bu katkının ödenmesinde de çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Örneğin, zaman zaman katkının ödenmemesinde bütçe darlığı gerekçe olarak gösterilebilmektedir. İbadethane statüsü tanınmayan cemevleri ve diğer dergâhlara aydınlatma katkısı dâhil herhangi bir katkı sunulmamaktadır.

İbadethanelerin güvenliği özel güvenlik kurumları tarafından sağlanmaktadır. Devletin bu anlamda özel gün ve bayramlarda güvenlik algısı dâhilinde polis gücü/personel göndermek dışında bir desteği olmamaktadır. Bazı ibadethanelerde bütçelerinin çok önemli bir kısmı güvenlik harcamalarına ayrılabilir. Güvenlik harcamalarının içine özel güvenlik masrafları, binaların güçlendirilmesi ve daha güvenli hale getirilmesi gibi giderler de girmektedir.

Kamusal kaynakların inanç gruplarına tahsis edilmesine ilişkin her ülkede farklı uygulamalar bulunmaktadır. Kamusal kaynaklar eşit şekilde, inanç gruplarının demografik yapısına göre belli oranlarda dağıtılabilmekte veya bazı ülkelerde devletin herhangi bir inanç grubuna herhangi bir katkı/destek sağlamaması söz konusu olmamaktadır. Türkiye örneğinde dikkat çekici olan, kamusal bütçeden ayrılan kaynakların sadece tek tip bir inanç grubunun hizmet ve ihtiyaçlarına tahsis edilmesidir.

Türkiye’de farklı inanç gruplarına kamu bütçesinden bir katkı yapılmadığı gibi, Cumhuriyet tarihi boyunca bu grupların ibadet ve inancı sürdürebilme yolundaki ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan vakıfların gelir kazanmasını sağlayan taşınmaz mallara da çeşitli vesilelerle el konulmuştur. Çeşitli yasal ve fiili mekanizmalarla bu vakıfların taşınmaz mallarının kullanımı veya kira geliri elde etmesi engellenmiş ve sınırlandırılmıştır. Sözgelimi, bugün de cemaati kalmayan ve ibadet yeri olarak kullanılmayan yerlerdeki ibadethane statüsündeki bir binanın gelir getirmek amacıyla farklı şekillerde kiralanmasına izin verilmemektedir. Bu tür binaların statüsünün değiştirilerek başka bir iş yapmak için belediyeden ruhsat alınması mümkün olmamaktadır. Öte yandan, herhangi bir nedenden dolayı kongresini yapamayan ve mazbutaya alınmış bir vakfa ait ibadethane vasfı taşıyan bir binanın statüsünün kolaylıkla

değişebildiğine şahit olunmuştur. İdaresi inanç grubuna ait olunca bir türlü değişemeyen taşınmazların idaresi VGM'de olunca kolaylıkla değişebilmektedir. Mali gelir elde etmenin bu şekilde engellenmesi ve karşılığında kamusal kaynaklardan hiçbir katkı alınamaması din ve vicdan özgürlüğü anlamında, inanç gruplarının yaşamını sürdürmesi için büyük bir engel oluşturmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan geniş kamu kaynakları inanç grupları arasındaki eşitsizliğin boyutlarını artırmaktadır. Bu kaynaklar sadece Sünni-Hanefi inancın varlığı, sürdürülmesi ve desteklenmesi için kullanılmaktadır ve farklı İslamiyet'in diğer mezhep ve yorumlarına mensup grupların ihtiyaçlarına yönelik dağıtılmamaktadır. Örneğin, Aleviler cemevleri ve din görevlisi yetiştirmede Başkanlık'tan herhangi bir katkı alamamaktadırlar.

Son derece kapsamlı bir görev alanı ve bütçeye sahip olan Diyanet, hem inanç ve ibadeti kontrol etmekte, cami ve mescitleri düzenlemekte, imam ve din görevlilerini işe almakta, kamuya dini meselelerde bilgi vermekte ve benzer faaliyetleri Türkiye dışında yaklaşık 81 değişik ülkede gerçekleştirmektedir. Diyanet aynı zamanda hükümet tarafından kadın, aile, vergi ve terörle mücadele gibi konularda siyasarın uygulanması amaçlı da kullanılabilir. Diyanet ile ilgili beklentilerin aksine, yakın zamanda kabul edilen "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kurulması ve Görevleri Hakkında Kanun", Diyanet'in etki alanını daha da genişletilmesine olanak sağlamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hâkim inanç grubunun ihtiyaçlarını karşılaması açısından önemli bir yapı olduğu kuşku götürmemekle birlikte, Türkiye'deki diğer inanç grupları dini inançlarının sürdürülmesinde çeşitli engellerle karşılaşırken, bu kurumun faaliyet ve görevleri, yapılanması, statüsü, finansmanı, laiklik ve devletin tarafsızlığı açısından yarattığı sorular ve İslam'ın farklı geleneklerine yaklaşımı yeniden ele alınması gerekmektedir. Yeni Anayasa sürecinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal ve yasal varlığı ve etki alanı devletin farklı inanç ve mezheplere karşı tarafsızlığını ve eşit mesafede olmayı nasıl başaracağı göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmek zorundadır. Anayasa yapımı sürecindeki laiklik, din-devlet ve toplum ilişkileri, azınlık hakları ve din özgürlüğü tartışmaları, kaçınılmaz bir şekilde Diyanet'in reformu üzerine odaklanacaktır. Bu çerçevede değinilmesi gereken en önemli konulardan biri de Diyanet tarafından temsil edilmeyen ve kurumun sunduğu hizmetlerden yararlanamayan gruplar için alternatif mekanizmalar oluşturulmasıdır. Farklı inanç gruplarına da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sağladığı işlevselliği yerine getiren ve bu kuruma sağlanan kurumsal ve yasal kolaylıkların ve desteğin sağlanacağı düzenlemeler yapılması gerekliliği çok açıktır.

Vakıflar ve vakıfların taşınmaz malları :

Din görevlilerinin maaşları, su, elektrik ve ısınma masrafları, servis elemanlarının maaşları, bakım ve onarım giderleri gibi ibadethanelerin masrafları, vakıflar ve dernekler tarafından karşılanmaktadır. Vakıfların geliri ise vakıflara ait taşınmazların kiralardan, bağış ve yardımlardan gelmektedir. Vakıf mallarına el konulduğu ve geri verilmediği takdirde inanç grupların yaşamsal kaynakları ellerinden alınmış olmaktadır. Bu konuda yakın zamanda Lozan'a tabi Gayrimüslim cemaatlere ait vakıf malların iadesine ilişkin yeni Vakıflar Yasası (2008) ve Kanun Hükmünde Kararname (2011) yoluyla çeşitli iyileştirmeler yapılmış olsa da uygulamanın nasıl olacağına dair soru işaretleri bulunmaktadır. Öte yandan varlıkları yok edilmiş ve üçüncü şahıslara devredilmiş çok sayıda Alevi ve Mevlevi Vakfı'nın durumunun bu iyileştirme kapsamında ele alınmaması önemli bir eksikliktir.

Vakıfların yönetimi ve işleyişinin etkin bir biçimde sağlanması gerekli olan mali kaynağın sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır. Vakıfların ayakta kalması için yönetimlerinde belli oranda kişinin yer alması gerekmektedir. Ancak inanç gruplarının nüfuslarının azalması yönetim için yeterli kişinin bulunmasını, dolayısıyla da vakıfların etkin yönetimini ve işleyişini zorlaştırmaktadır. Vakıfların birleştirilmesi ve yönetim şeklinin küçültülmesi ve basitleştirilmesi önünde de bürokrasi tarafından konulan pek çok engel bulunmaktadır. Bu yöntem görüşmecilerin birçoğu tarafından “böl-yönet” siyasetinin parçası olarak değerlendirilmiştir. Zaman zaman vakıfların cemaatleri kalmadığı için yönetim seçimlerine izin verilmediği ve seçim yapılmadığında da vakıfların ve taşınmaz mallarının mazbutaya alındığı da olmuştur. Bugün seçim mevzuu konusunda yapılan iyileştirmede de cemaatin yeterli olmadığı bir durumda cemaati olan en yakın bölgeyi seçim çevresi olarak tayin etme ve seçimi yapma imkânı bulunmaktadır. Dolayısıyla, bugünden sonra artık vakıfların mazbutaya alınması söz konusu olmasa da geçmişte alınanları iade etmede zorluklar yaşanmaktadır. Ağustos 2011’de Kanun Hükmünde Kararname ile mazbutaya alınan vakıf gayrimenkullerinin geri iadesi ve üçüncü kişilere satılanlar için tazminat yolu açmıştır. Ancak, bu iyileştirme 1936 öncesi beyan edilen gayrimenkulleri ve eski sahiplerine iade edilen gayrimenkulleri kapsamamaktadır. Gayrimüslim gruplar tarafından tarihi bir adım olarak nitelenen bu kararnamenin uygulanmasının önünde Gayrimüslim vakıfların karşısına çıkabilecek bürokratik ve idari engellerin tespit edilip ortadan kaldırılması sürecin devamlılığı için önem taşımaktadır.

1924’te Halifeliğin kaldırılmasıyla bağlantılı olarak Şeriye ve Evkaf Vekaleti’nin Diyanet İşleri Başkanlığı’na dönüştürülmesiyle Alevi vakıflarına ait büyük miktarlarda gayrimenkul üçüncü şahıslara aktarılmış ve bu vakıflar tarumar edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla birlikte benzer uygulamalar sürmüş ve Alevi vakıfları devlet tarafından el konulan veya üçüncü şahıslara devredilen taşınmazlarını bugüne kadar geri alma imkânına sahip olamamışlardır. Vakıf taşınmazları meselesinin ciddi bir araştırma komisyonu tarafından, tüm inanç gruplarını ve bu gruplara bağlı vakıfları içerecek şekilde ele alınması gerekliliği görüşmeciler tarafından sık sık ortaya dile getirilmiştir.

Ayrımcılık ve nefret söylemi :

İnanç gruplarının sıklıkla dile getirdiği sorunlardan biri de kendilerine karşı devlet kurumları ve toplum eliyle yapılan ayrımcı ve nefret içerikli söylem ve uygulamalardır. Hâkim inanç grubu dışında kalan grupların toplumsal ve siyasi alanda tehlike arz eden 'düşman' ve 'gâvur' gibi küçük düşürücü sözlerle anılmaları sık rastlanılan vakalardır. Görüşmecilerin pek çoğu toplumda çok yaygın olan dışlama ve ayrımcılık vakalarını engellemek için eğitim sisteminde ve ayrımcılığı engelleyen yasalarda köklü bir değişiklik yapılması gerektiğini savunmaktadır. Sözlü saldırılar ve ayrımcılık ve nefret içeren ifadelerin yaygınlığı bir yana, bazı inanç grupları ve merkezleri fiziki saldırı ve şiddete de maruz kalmaktadırlar. Türk Ceza Kanunu, TBMM ve diğer kamu İnsan Hakları Kurulları, ayrımcılığı ve nefret söylemini engellemede güçlü bir yaptırım etkisine sahip değildirler. Ayrımcılıkla mücadelede kullanılacak hukuki ve siyasi mekanizmalar, fiili olarak uygulanan başörtüsü yasağından Antisemitizme kadar pek çok konuda yaygın olan ayrımcılık ve mağduriyetlerin engellenmesini sağlayacaktır.

SONUÇ yerine: ÇÖZÜME DOĞRU :

Mülakatlar sırasında dile getirilen sorunların çözümüne ilişkin öneriler de görüşmecilerle tartışılmıştır. Bu bölümde çözüm önerilerine ilişkin tartışmanın genel hatları yer almaktadır. Başta da belirttiğimiz gibi bu çalışma ucu açık bir çalışmadır ve çözüm önerileri ileriki aşamalarda inanç grupları temsilcileriyle yapılan ilave görüşme ve toplantılarda, ortak katılımı ile detaylandırılıp, geliştirilecektir. Hâlihazırda, yukarıda geniş bir şekilde ele alınan sorunlara ve taleplere ilişkin tespitler çözüme yönelik ipuçları taşımaktadır.

Sorun çözümüne yönelik tartışmanın ana eksenini Türkiye’de **devlet ve toplum paradigmasının değişiminin** gerekliliği oluşturmuştur. Böyle bir paradigma değişikliği, öncelikle, devletin inanç grupları ile ilişkilerinde eşit mesafe ilkesini benimsemesi, ‘nötr’leşmesi ve ‘dinsizleşmesi’; ve din-devlet-toplum ilişkilerini modern, hukuki ve kurumsal zemine oturtması anlamına gelmektedir. Din, devlet ve toplum ilişkilerini yeniden ele alacak bir inanç siyaseti ile birlikte sırasıyla şu unsurların da gerçekleşmesi gerekmektedir: (a) AİHM kararları doğrultusunda din ve vicdan özgürlüğü tanımının yeniden ele alınması ve dini

özgürlüklerin önündeki sınırların kaldırılması; (b) ibadet yeri açmanın bir hak haline gelmesi; (c) din görevlisi seçimi, eğitimi konusunda, inancın sürdürülmesi, kuşaklararası aktarımı ve din görevlilerinin yetiştirilmesinde devlet tarafından insiyatif alınması; (d) inançların ve inanç grubu mensuplarının ulusal, toplumsal ve kültürel güvenliği tehdit eden unsurlar olarak görülmemesi, Türkiye'nin tarihi ve kültürel zenginliği olarak tanınması ve korunması; ve (e) inanç gruplarının, mezhep ayrımı yapılmaksızın oldukları ve talep ettikleri şekilde tanınmaları ve diğer gruplarla eşit muamele görmeleri. Bu çerçevede somut anlamda, inanç gruplarının tüzel kişilikleri tanınmalıdır.

Görüşmelerde ortaya çıkan ana sorunlardan biri **din görevlisi yetiştirme** meselesi olmuştur. Bu çerçevede Heybeliada Ruhban Okulu'nun ve diğer inanç gruplarının kapatılmış olan veya kapalı bulunan okullarının açılması ve işleyişe ilişkin düzenlemelerin okul sahibi inanç topluluğunun ihtiyaçlarını da karşılamak üzere ve onların da karar alma sürecine katılması yolu ile şekillendirilmesi sorunun çözülmesinde önemli ve faydalı bir adım olacaktır.

İnanç gruplarıyla yapılan görüşmelerde bir yandan geçmişten bugüne yaşanan kayıplar, kıyımlar ve ciddi maddi ve manevi hasarlarla yüzleşme ve zararları tazmin etme talepleri öne çıkarken, bir yandan da varolanı korumak üzere yeni bir anlayışla koruyucu ve önleyici tedbirler almak ve elde olanları güvence altına almanın gerekliliğine işaret edilmiştir. Bu anlamda, (a) özellikle Anadolu'daki ibadethanelerin korunması ve ibadet izinlerinin verilmesi bir dış politika ve itibar malzemesi olarak değil, Türkiye'nin tarihi mirasının korunması ve din özgürlüğü bağlamında ele alınması; (b) Türkiye genelindeki ibadethaneye açık veya kapalı merkezlerin bakım, onarım ve restorasyon işlemleri için yeterli kamu kaynaklarının aktarılması; (c) yürürlükteki 1924 tarihli Lozan Antlaşması'na tabi azınlıklar için devletin Antlaşma'da yer alan yükümlülüklerini yerine getirmesi ve Antlaşma'nın öngördüğü kültürel ve dinsel hakların korunmasında sorumluluk ve yasal gereklilikler temelinde insiyatif alması; ve (d) diğer inanç grupları içinde ilişkilerin kurumsal ve yasal zeminini ikili ilişkiler üzerinden değil, kurumsallık, hukuk ve adalet üzerinden tesis edecek düzenlemelerin yeni Anayasa sürecinde öncelikli olarak ele alınması gereklidir.

Sorunların çözümü, hukuki ve siyasi olduğu kadar toplumsal mücadeleyi de içinde barındıran bir çerçeve ile eksiksiz hale gelebilir. Bu noktada, toplumsal zihniyetin dönüşümü sorunların çözümünün ana eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, ilk etapta ele alınması gereken konular arasında (a) hoşgörüsüzlüğün münferit bir vaka olarak görülmemesi ve ayrımcılık ve nefret söyleminin cezalandırılması; (b) hoşgörü söyleminin tek başına yeterli

olmadığı ve hoşgörü yerine eşitlik, saygı ve tanıma söyleminin yaygınlaşması; (c) Türkiye'deki inanç grubu mensuplarının dinsel bağlılıkları üzerinden başka ülkelerle ilişkilendirilmesine son verilmesi; (d) toplumsal farklılıklara yönelik düşmanca tavırlar ve söylemleri ve şiddeti tetikleyen algının eğitim ve kitle iletişim araçları yoluyla değiştirilmesi yer almaktadır.

Çözüme yönelik bir diğer adım ise, mevcut ulusal yasal ve kurumsal araçlar ve mekanizmaların sorun ve ihtilafları çözmede yeterli olmadığı gerçeğinin tesbit edilmesi ve sorunların yoğunlaştığı durumlarda başvurulacak Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ve mahkemelerin kararlarının din ve vicdan özgürlüğü bağlamında uygulanması gerekliliğinin kabul edilmesidir. Bu bağlamda, din, vicdan ve inanç özgürlüğünü garanti altına alan ve Türkiye'nin de taraf olduğu anlaşmalara uyulması ve uluslararası anlaşmaların norm olarak yerleşmesinin sağlanması ve özellikle AİHM'nin tarafından Türkiye'nin mahkum edildiği davalarda verilen kararlarının, Anayasa'nın 90. maddesi uygulanması önem taşımaktadır.

Başta da belirtildiği gibi Anayasa sürecinde ele alınması beklenen konu başlıkları, çözüme ulaşmada ve çözüm için gerekli tartışma zeminini yaratmakta kaçırılmaması gereken fırsatlardır. Anayasa yapımına ilişkin çeşitli sivil toplum kuruluşları ve girişimleri tarafından hazırlanan tasarlarda bu konular ele alınmaktadır. Bu çalışmaların incelenip, eksikliklerin tespit edilmesi ve kamuoyu ile paylaşılması, inanç grubu temsilcilerini de tartışmanın bir parçası haline getirecektir. Bu noktada, ortak hareket etmenin kuvveti ve etkisi büyük olacaktır. Son olarak, bu grupların ibreyi kendilerine çevirmesi, haklar arasında hiyerarşi ve öncelik gözetmeden birbirlerinin mağduriyet ve taleplerine sahip çıkması büyük önem taşımaktadır.

AVF - ALEVİ VAKIFLARI FEDERASYONU

Mecidiye Caddesi. Cevher İş Merkezi. No 3/14
34387 Mecidiyeköy - Şişli / İSTANBUL
Tel : 0212 272 6892 Fax: 0212 272 6856
www:avf.org.tr avfederasyonu@yahoo.com.tr

AVF üye listesi:

- Adalar Cem Vakfı
- Anadolu Bilim Kültür ve Cem Vakfı
- Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı - AKKAV
- Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı – CEM VAKFI

- Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı
- Erenler Eğitim ve Kültür Vakfı
- Eskişehir Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı
- Gazi Kültür Vakfı – GAZİ CEMEVI
- Haydar Eren Kültür ve Eğitim Vakfı - HAK-EV
- Kartal Cemevi Kültür, Eğitim ve Sosyal Dayanışma Vakfı
- Kayseri Hacı Bektaş Kültürünü Araştırma Vakfı
- Malatya İmam Zeynel Abidin Türbesi Kültür Vakfı